

Đorđe BOROZAN*

DRŽAVA I CRKVA U ISTORIJI CRNE GORE

Sažetak: Crna Gora kao demokratsko društvo pruža jednake mogućnosti svim građanima da izgrađuju sebe i državnu zajednicu u kojoj žive. Pitanje države i crkve u istoriji Crne Gore, nakon Prvog svjetskog rata aktuelno je i privlači pažnju i danas. Naime, Crna Gora je 1918. nelegitimnim i nelegalnim odlukama Podgoričke skupštine uključena u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca i time bila izbrisana kao država sa političke i geografske mape Evrope. Zatim je sproveden postupak protivpravnog i nekanonskog ukidanja autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve. Ove odluke donesene su suprotno normama *Ustava Crne Gore* iz 1905. u kojem je članom 40 crkva definisana kao autokefalna. U savremenoj Crnoj Gori državno pitanje je potpuno regulisano, a pitanje crkvene samostalnosti je u postupku rješavanja.

Ključne riječi: država, crkva, političko, duhovno, dinastičko, Crna Gora, Balkan, vjerska pitanja, katoličko, pravoslavno, islamsko, državno, kulturološka pitanja

U pripremi ovog predavanja pošlo se od ideje da u maglinama nedovoljno proučenog crnogorskog srednjovjekovlja i novovjekovlja sagledamo politička, duhovna, socijalna i kulturološka kretanja kroz dinastičku povijest Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića. Naime, različita tumačenja i interpretiranja raspoloživih istorijskih izvora o državnim tvorevinama — Duklji, Zeti i Crnoj Gori, razlog su da se pozabavimo činjenicama zasnovanim na pouzdanim izvorima i naučnim saznanjima,

---

* Akademik Đorđe Borozan, CANU

kao i da ukažemo na njihovu tendencioznu zloupotrebu. Traganja za ispravljanjem pogrešnih, netačnih i naučno neodrživih shvatanja dodatni su motiv ako se zna da je riječ o prošlosti Crne Gore koja u milenijumskom trajanju prepoznatljivo živi u sazvežđu evropskih naroda i država.

Dinastički kod poslužio je kao vezivno tkivo kulturoloških prstenova crnogorskog srednjovjekovlja. Naime, preko saznanja o njihovoj ulozi i značaju, prepoznatljivo živi povijest Duklje, Zete i Crne Gore na prostoru južnog Jadrana i planinskog zaleđa, od vremena velikih političkih (395) i crkvenih (1054) podjela, na putevima s mora ka unutrašnjosti, izloženim snažnim romansko-romejskim, osmanskim, germanskim i drugim uticajima.

Slovensko biće crnogorskog srednjovjekovlja i novovjekovlja trpjelo je brojne uticaje, prilagođavajući se, i vremenom se nametnulo državotvornim osmišljavanjem političkih tvorevina i kulturoloških obrazaca koji su egzistirali odupirući se uvijek nemirnom i moćnom okruženju. Na putu snažnog slovenskog prodora, koji se u rojevima rasipao po prostorima današnjeg Balkana, država dukljanskih Slovena začela se od slovenskog talasa koji je duž rimske Dalmacije dospio na prostore rimske provincije Prevalitane sa centrom u Duklji. Izrastajući iz Sklavinije, poznate pod vizantijskim nazivom arhontija (kneževina), Duklja je vremenom, mijenjajući naziv u Zeta, a zatim konačno pod imenom Crna Gora, postala prepoznatljivo političko, duhovno i kulturološko odredište ukupne crnogorske povijesti. U njenim toponimsko-hidronimsko-oronimskim nazivima kao da je pohranjena svetost kojom se nastojalo kritički procijeniti i sabrati dosadašnje naučno saznanje o našoj prošlosti do savremenosti.

Dodatni motiv našli smo u već dugo prisutnim političkim, a ne naučnim sadržajima i porukama knjiga, publikacija i medija, putem kojih se cjelokupna državopravna, vjerska i kulturološka prošlost crnogorskog srednjovjekovlja, pa i novovjekovlja, predstavlja tako da se podvodi pod idejne, političke i vjerske konstrukte srpske istoriografije, ophrvane zadatošću da svu crnogorsku prošlost fokusira u kontekstu „srpske zemlje”. Prisutna i prepoznatljiva teza dijela hrvatske istoriografije o tzv. „crvenoj Hrvatskoj”, takođe je bila razlog da se na osnovu raspoloživih izvora i takvim nastojanjima pozabavimo, kao i pitanjima dinastičkih i teritorijalnih svojatanja od strane albanske istoriografije.

To što je crnogorsko srednjovjekovlje, u državopravnom pogledu, zahvatalo prostore sjeverne i srednje Albanije i djelove današnjeg Kosova, Bosne i Hercegovine i Srbije, ne daje pravo bilo kakvog svojatanja i uključivanja

u granice van današnje Crne Gore, ni u kojem pogledu osim kroz političke i kulturološke obrasce nastale zajedničkim i odvojenim življenjem. To što se i dalje dinastička svojatanja preko srednjovjekovnih država koje su, dužim ili kraćim trajanjem, ostale upamćene po granicama oko kojih se s vremena na vrijeme razgorijevaju političke strasti i ratni snovi elita, opterećuje i savremenost i čini je u državnopravnom smislu nesigurnom.

Sagledan kroz prizmu učinka i značaja vladara Vojislavljevića od kraja X do osme decenije XII vijeka, Balšića od šeste decenije XIV do početka treće decenije XV vijeka, Crnojevića tokom druge polovine XV vijeka i Petrovića od 1697. do 1918. godine, primjetan je teritorijalni, politički, vjerski i kulturološki kontinuitet, što čini, uz izvjesni hronološki diskontinuitet, osnovno obilježje dijela ukupne prošlosti Crne Gore. Djelujući na malom prostoru, šireći državu uz obale i prema zaleđu, odupiranjem moćnijim državama — Vizantiji, Mletačkoj republici, Osmanskoj i romansko-germanskoj imperiji, Duklja — Zeta — Crna Gora istrajavale su, stasavale, uzdizale se, rušile i obnavljale, ostavljajući sigurne tragove sopstvenog postojanja. Naime, iz teritorijalnog embriona, prepoznatljivog po slovenskom nazivu Krajina, prostoru između Skadarskog jezera i mora, začela se i stasavala Duklja „svetog kralja” Vladimira, čija je politička i lična sudbina postala paradigma crnogorskog srednjovjekovlja. U namjeri da njegov portret vladara-svetitelja simbolizuje sudbinu onih koji se žrtvuju za narod i državu, koji svojim ponašanjem i opredjeljenjem za čovjekoljubivo poštovanje drugih i drugačijih čini bogougodna djela, tragali smo i nalazili sličnosti i razlike u galeriji dukljanskih, balšićkih, crnojevićkih i petrovićkih vladara i elita u socijalističkoj Jugoslaviji i savremenoj Crnoj Gori.

Bavljenje ovom temom zahtijevalo je raslojavanje naučnih od idejnih, političkih i ideoloških maglina, posijanih u literaturi svojatanjem i svrstavanjem Crne Gore u etničke, nacionalne i vjerske konstrukcije političkih elita, kojima često nijesu odoljeli ni naučni krugovi.

*

U onovremenoj Evropi, podijeljenoj prema uticajima — zapadnom romano-germanskom, sa latinskom kulturom i katoličkom crkvom, romijskom sa idejom o vasiljenskom carstvu i crkvom i kulturom na grčkom jeziku, slovenskom svijetu, koji se dugo i snažno ulivao u oba pomenuta, pripadale su Duklja, Zeta i Crna Gora, uvijek na rubnim

prostorima ovih velikih podjela. U njima su se primale i razvijale političke, duhovne i kulturne tradicije na slovenskom jeziku, odupirući se i prilagođavajući pomenutim zapadnim i istočnim uticajima. Hrišćanski raskol (1054) stvorio je jaz između Rima i Konstantinopolja, naglašavajući duhovne i političke granice njihovih uticaja. Na razmeđu ovih svjetova našla se i država Vojislavljevića, a u tim okolnostima biće i za vrijeme Balšića i Crnojevića, Petrovića i tokom minulog i ovoga vijeka.

Odnosom prema Slovenima, Germani, Romani i Romeji dali su političke i vjerske obrise Evropi od kojih je njeno lice ostalo trajno bez etničkog, nacionalnog, kulturnog i duhovnog mira. Grijeh posijan u prvim susretima viševjekovnog življenja ostavio je i na ovom dijelu Evrope duboke ožiljke, koje proteklo vrijeme nije zacijelilo. Naime, od kada se vizantijski komonvelt utopio u saracensko-otomanska osvajanja, koja su postala smrtna prijetnja i Balkanu i jugoistočnoj Evropi, germanско-romanska Evropa ponašala se pragmatično, ostavljajući Slovenstvu da podnese teret otpora i opstanka.

Na onovremenim prostorima Duklje, Zete i Crne Gore bili su prisutni svi pomenuti uticaji, tako da se slovensko stanovništvo od doseljavanja nalazilo u uslovima svih ovih, a posebno političkih i vjerskih prezezanja. Nasuprot rimskom cezaropapizmu koji je forsirao upotrebu latinskog jezika preko uticajnog romanskog sveštenstva, stajao je konstantinopoljski vizantizam, forsirajući grčki jezik u svjetovne i bogoslužbene svrhe, a nešto više razumijevanja od vremena pokršćavanja Slovena i korišćenja narodnog jezika u bogoslužjenju.

Za Duklju, Zetu i Crnu Goru, svi ovi uticaji bili su dio političke, vjerske i kulturološke tradicije. Dukljanska država svoj državnopravni položaj zasnovala je nakon velike vojne pobjede na Tuđemilima 1042. godine. Od vremena podjele hrišćanske crkve (1054) Duklja — Zeta — Crna Gora bile su u znaku vjerskih, političkih i kulturnih prezezanja, zasnovanih na procesima romanizacije, helenizacije i islamizacije.

Na prostorima Duklje, Zete i Crne Gore, sa arheološkim tragovima od Crvene stijene, preko ilirske, helensko-rimske, romejske i slovenske političke, vjerske i kulturne, etnološke i državne tradicije, saglediva je, materijalnim i pisanim tragovima, crnogorska antička i srednjovjekovna prošlost. U prepletu civilizacijskih promjena, dijela prošlosti Crne Gore, suočavamo se sa mnoštvom saznajnih izazova među kojima svakako poseban značaj ima mjesto i uloga prve državne štamparije

kod Južnih Slovena, iz koje je sa stranica *Oktoiha* od 4. januara 1494. krenuo preko balkanskih bespuća dah prosvjetnih pregnuća sa renesansnim motivima u vjerska i politička središta pravoslavne tradicije.

Taj zrak nove kulture nametnuo se u punom sjaju mnogim evropskim zemljama, upravo u vrijeme kada su dogorijevali posljednji zraci njene državne samostalnosti. U rijeci vremena ovaj državnopravni trag prošlosti Crne Gore, sagledan kroz pomenute dinastičke kodove, svjedoči o milenijumskoj duhovnoj, političkoj i kulturnoj prošlosti Crne Gore.

Minuli vijekovi ostavili su teške i traumatične tragove na stanovništvo koje se silom prilika i voljom vladara i vlasti snalazilo i kolebalo u vjerskim i političkim opredjeljenjima.

Između vjerskih opredjeljenja, nametnutih bogoslužjenjem na latinskom i grčkom jeziku, u politički snažnom uticaju papstva i vizantizma, nemanjičkog pravoslavlja, preko balšićkog vjerskog kolebanja do Crnojevića koji baštine tradiciju pravoslavne opredijeljenosti sa tolerancijom prema katoličanstvu, prostori današnje Crne Gore prolazili su kroz milenijumska vjersko-politička prelamanja. Kada se tome doda složenost uslova nastalih islamskom dimenzijom vjersko-političkih opredjeljenja stanovništva od vremena Crnojevića, slika duhovno-vjerskih rastrzanja, uz tradicionalni paganizam i ateizam, govori o tegobnoj uzajamnosti političkih i crkvenih zbivanja u Crnoj Gori.

Preko prostora Crne Gore iz vremena Crnojevića prelamale su se sve tri dimenzije političkih i vjerskih podjela i potvrdile stara pravila da, kada ste na limesu, kakav su vremenom zasnovali odnosi između moćnih carstava Zapada i Istoka, islam je samo usložio ionako tešku političku i vjersku sudbinu stanovništva onovremene Crne Gore.

Rivalske borbe između dva vjerska opredjeljenja u zajedničkoj hrišćanskoj crkvi, njihovom otporu i kohabitaciji sa islamom, imale su razne uspone i padove, nažalost takve da mira, reda i uzajamnog poštovanja nije bilo. Presezanja silom oružja i žrtvom za „svetu vjeru” ostavila su duboke tragove na stanovništvo Crne Gore, koje je prolazilo kroz mijene prošlosti, vjerujući da crkva slovenska s bogoslužjenjem na narodnom jeziku ostaje polazište za sve izazove s kojima se suočava u konfesionalnim polarizacijama.

Zajedničkim življenjem srodili su se u običajima i navikama. Zbližavanjem i razumijevanjem životnih uslova znatno su unaprijedili rodbinske veze, pri čemu je uticaj feudalnih prvaka ženidbenim vezama doprinio čestim promjenama političkog i vjerskog ambijenta.

Pravoslavni, katolički i islamski vjernici, privrženošću duhovnim i svjetovnim uzorima, zatrovali su svijest etničkih i vjerskih srodnika osjećanjem pripadnosti prostorima u kojima su se vremenom mijenjali i stanovništvo, i politički i vjerski sadržaji ranijeg življenja. Svjedoci smo da i danas širom Balkana žive himere minulih vremena i da pripadnici pomenutih crkvenih opredjeljenja nastoje da tradiciju iz vremena Nemanjića, Osmanlija, prevlasti papstva, koriste, ne za zajedništvo i bliskost, već za uzaludno dokazivanje od kada je čije što po osnovu države, crkve, jezika, pisanih spomenika i pravnih običaja. Takav Balkan se, nažalost, sporo mijenjao i u vrijeme Kraljevine SHS u kojoj je Crna Gora politički i vjerski nestala voljom političkih i vjerskih elita, tako i toliko da je svoj politički, duhovni i kulturni identitet s mukom vraćala i obnavljala u vrijeme socijalističke Jugoslavije i obnalanja države 2006. godine.

O CRNOGORSKOJ MITROPOLIJI OD DOBA DINASTIJE CRNOJEVIĆA

Kao što je poznato, dinastija Crnojević je od 1446. godine preuzela prerogative državne i političke vlasti do 1499. Na Cetinju je Ivan Crnojević nakon pada Žabljaka pod osmansku vlast podigao dvor 1482, a zatim, u renesansnom stilu, sagradio na Ćipuru 1484. Cetinjski manastir, koji će tokom vjekova postati duhovni i politički centar oslobodilačke borbe crnogorskog naroda. U osnivačkoj povelji manastira od 4. januara 1485. naveo je da se o ustrojstvu crkve dogovorio „s preosveštenim mitropolitom zetskim gospodinom Visarionom i episkopom gospodinom Vavilom”. Od tog vremena do kraja XVI vijeka na čelu Crnogorske mitropolije bili su, da podsjetimo: Visarion I (1484. i 1485); Pahomije I (1491); Vavila (1493–1495); German; Pavle (1530); Vasilije; Romil (1530) potpisao se kao „arhiepiskop Romil zetski, crnogorski i primorski”; Ruvim I (1561); Makarije (1565); Pahomije II (1575) i Venijamin (1582–1591). U vjekovima koji slijede često će crnogorski glavari na Opštem crnogorskom zboru apostrofirati postojanje kontinuiteta vlasti i dostojanstva mitropolita od vremena Crnojevića.

Krajem XV vijeka osmanlijskim vlastima pošlo je za rukom da odstrane vladara Đurđa Crnojevića.

Veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, zahvaljujući uticaju, uspio je da obnovi 1557. Pečku patrijaršiju postavljanjem za patrijarha svojeg rođaka ili brata Makarija. U tom smislu, u formalnom pogledu, zavisnost

Crnogorske mitropolije od Pečke patrijaršije potrajaće do njenog ukidanja 1766. godine.

Od vremena kada je Crnogorsku mitropoliju vodio vladika Ruvim II, odnosi sa obnovljenom Patrijaršijom bili su prožeti saradnjom koja se uklapala u nastojanja papske države i austrijskog dvora da pokrenu rat protiv Osmanlija. Na taj način je od mitropolita Ruvima svjetovna vlast prelazila u nadležnost crkvenih poglavara. Taj dualistički tip vlasti biće karakterističan, tako da će vladikat kao oblik državne vlasti biti prepoznatljiv i trajaće sa prekidima sve do sredine XIX vijeka. Time se vlast crnogorskih mitropolita uvijek analizira uporedo sa djelovanjem Opšteg crnogorskog zbora i Crnogorskog glavarskog zbora. Vladika Ruvim II Njeguš je u tom smislu crkveni velikodostojnik, političar i vojskovođa u ratnim uslovima. U toj ga ulozi nalazimo kao predvodnika Crnogoraca 1603. godine u bici na Lješkopolju, gdje je poražena osmanska vojska.

U načinu ovakvog ponašanja uočava se divergentnost između predstavnika Crnogorske pravoslavne crkve i Pečke patrijaršije koja je, u vremenu od obnove, bila ekspozitura ciljeva i interesa Osmanske imperije, o čemu ubjedljivo govori pozicija patrijarha Makarija i njegovih sljedbenika (Pajsija i drugih). Uostalom, poznato je da se Pečka patrijaršija nužno uklapala u osmanski feudalni sistem za sve vrijeme svoje obnove do velikog austro-osmanskog rata, nakon kojeg je patrijarh Arsenije Čarnojević napustio Peć i sa izbjeglim stanovništvom sklonio se u Krušedol u današnjoj Vojvodini. Pred kraj ukidanja Pečke patrijaršije 1766. godine iznos miri-peškeša koji je plaćao patrijarh za svoj berat iznosio je 100 hiljada akči.

Crnogorski mitropoliti beratima nijesu uvođeni u zvanje.

I vladika Mardarije Uskoković bio je svjetovni i duhovni predstavnik od 1637. do 1659. Započeo je pregovore o uniji sa katoličkom crkvom. Istu misiju nastavio je Visarion II Kolinović po instrukcijama vladike Mardarija tokom Kandijskog rata. I tokom Morejskog rata, kada je na Opštem crnogorskom zboru za vladiku izabran Ruvim III Bojljević, Crnogorci su u ratu učestvovali kao saveznici Mletačke republike. Upravo u vrijeme njegove smrti 1685, Sulejman Bušatlija u vojnom pohodu spalio je Cetinjski manastir.

Odlaskom Arsenija III Čarnojevića u Ugarsku osmanske vlasti su u Peći postavile novog patrijarha Kalinika I 1691, voljom i pristankom

velikog vezira Ćuprilića. U tako stvorenim uslovima skadarski vezir Sulejman Bušatlija ponovo će opustošiti Cetinje.

Patrijarh Kalinik nastojaće da na mjesto cetinjskog mitropolita postavi izvjesnog Gerasima iz Hercegovine, a patrijarh Arsenije beogradskog mitropolita Hadži-Simeona Ljubibratića. To im nije pošlo za rukom jer je na zasijedanju Opšteg crnogorskog zbora 1694. izabran Sava Kaluđerović iz Očinića. Ipak čin hirotonisanja izvršen je od strane ovlašćenog zastupnika pečkog patrijarha Arsenija Ćarnojevića. Nakon njegove smrti, kao što je poznato, od 1697, ovu dužnost, opet na osnovu odluke Opšteg crnogorskog zbora, preuzeo je vladika Danilo Petrović (1697–1735), rodonačelnik dinastije Petrović Njegoš.

Navedena događanja i ratne okolnosti tokom Kandijskog i Morejskog rata jasno kazuju da je od imenovanja patrijarha Kalinika, nakon patrijarha Arsenija III Ćarnojevića, uloga Opšteg crnogorskog zbora potpuno prekinula prethodnu tradiciju.

Od tada do smrti Petra II Petrovića Njegoša, uloga mitropolita u formiranju organa vlasti, donošenju akata i odluka biće u rukama mitropolita kao nosioca najviše svjetovne i crkvene vlasti. Na ovaj način izuzetno značajan stub u izgrađivanju crnogorskog naroda i nacije i afirmisanju Crne Gore kao slobodne i nezavisne države, u navedenim uslovima predstavljala je autokefalna pravoslavna Crnogorska crkva. Njena istorija doista je veoma složena, i naporan je zadatak kojim su se bavili, i kojim se bave, mnogi istaknuti naučni radnici, istoričari, pravnici, sociolozi, filozofi, pisci i publicisti.

PRESTANAK CRNOGORSKOG KRALJEVSTVA I CRNOGORSKE PRAVOSLAVNE CRKVE 1918–1920.

Kao što je poznato, Crna Gora je 1918. godine nelegalnim i nelegitimnim odlukama Podgoričke skupštine anektirana od strane Srbije i stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca izbrisana kao država sa političke i geografske mape Evrope i svijeta. Nakon aneksije proveden je postupak protivpravnog i nekanonskog ukidanja autokefalne Crnogorske pravoslavne crkve. Postupak likvidacije bio je suprotan propisima kanonskog prava. Sproveden je na način suprotan normama *Ustava Crne Gore* iz 1905. u kojem je članom 40. definisana:

„Državna vjera je u Crnoj Gori istočnoppravoslavna.

Crnogorska je crkva autokefalna. Ona ne zavisi ni od koje strane Crkve, ali odražava jedinstvo u dogmama s istočno-pravoslavnom Vaseljenskom Crkvom.

Sve ostale priznate vjeroispovijesti slobodne su u Crnoj Gori.”

Ustavom Svetog sinoda Crnogorske pravoslavne crkve iz 1903, naglašeno je u čl. 2 da autokefalnu pravoslavnu Mitropoliju u Crnoj Gori sastavljaju Cetinjska arhiepiskopija i Zahumsko-raška eparhija sa centrima u Cetinju i Ostrogu.

Na teritoriji bivše Jugoslavije postojale su od 1918–1922. tri autokefalne pravoslavne crkve u rangu mitropolije: crnogorska, srpska i karlovačka. Pored toga postojale su i pravoslavne crkve u Dalmaciji, Boki Kotorskoj i Istri u sastavu Bukovinsko-dalmatinske mitropolije sa sjedištem u Bukureštu; u Bosni i Hercegovini pod jurisdikcijom Carigradske (vaseljenske) patrijaršije i u Makedoniji, na Kosovu i u Sandžaku, pod jurisdikcijom pomenute Carigradske patrijaršije.

Čini se neophodno potrebnim ukazati na akte kojima je stvorena SPC i podignuta na rang patrijaršije u vremenu od 1918. do 1922. godine. To je učinjeno na Konferenciji pravoslavnih episkopa u Sremskim Karlovcima, pod predsjedništvom arhiepiskopa beogradskog i mitropolita Srbije Dimitrija Pavlovića. U tako donijetoj odluci između ostalog je i ovo: „...Pošto se sa punim pouzdanjem očekuje da će i srpska crkva u Crnoj Gori pristati na ujedinjenje, koja zbog kratkoće vremena i teških prometnih prilika nije mogla biti zastupljena na ovom zboru episkop.” Na toj konferenciji pročitana je odluka Svetog arhijerejskog sinoda Karlovačke mitropolije od 18. XII 1918, u kojoj se kaže da ova mitropolija pristaje na sjedinjenje sa drugim pravoslavnim crkvama u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, iza čega je mitropolit dabrobosanski izjavio da su se bosanskohercegovački mitropoliti na sastanku održanom 1/14. decembra 1918. odlučili za ujedinjenje, odnosno za pripajanje svoje arhiepiskopije Beogradskoj arhiepiskopiji, da je dalmatinsko-istrijski episkop Dimitrije Branković izjavio da se 16/29. decembra 1918. obratio molbom Karlovačkoj mitropoliji da ih primi u svoje krilo, te da će se prilagoditi odlukama Arhijerejskog sabora.

Nakon izvršenih priprema i datih saglasnosti, 18. marta 1920. postignut je sporazum između Carigradske patrijaršije i Vlade Kraljevine SHS o prisajedinjenju makedonskih, bosansko-hercegovačkih i raško-pri-zrenskih eparhija, da bi 19. marta Sveti arhijerejski sinod donio odluku

da je Kraljevina SHS prisajedinila i eparhije koje su ranije bile pod njenom kontrolom, te da „priznaje proglašeno ujedinjenje autokefalnih crkava: srpske, crnogorske i karlovačke, kao i dveju dalmatinskih eparhija, pa sledstveno i obrazovanu Svetu autokefalnu ujedinjenu srpsku crkvu”.

Potom je uslijedio Ukaz kralja SHS 17. juna 1920. po kome je kraljevska vlada saglasna sa odlukom zbora pravoslavnih arhijereja iz Kraljevine SHS od 13/26. maja 1919, kojim je proglašeno „ujedinjenje svih pravoslavnih oblasti u Kraljevstvu SHS... u jednu autokefalnu, ujedinjenu srpsku pravoslavnu crkvu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca”.

U odluci stoji da se ovim činom obnavlja i uspostavlja patrijaršija ukinuta 1766. godine. Regent Aleksandar pročitao je proklamaciju „Pravoslavnim hrišćanima Kraljevine” u kojoj, između ostalog, naglašava: Vaspostavljanje srpske patrijaršije kao zavjeta cara Dušana. Tada je Sveti arhijerejski sabor kao posebnu odluku donio da episkopi u Skoplju, Cetinju i Sarajevu nose naziv mitropolita.

Da je CPC bila autokefalna utvrđuje se iz odluke Carigradske patrijaršije br. 2056 od 19. III 1920. godine. Iz nespornih dokumenata može se zaključiti da CPC nije odlučivala o tzv. ujedinjenju crkava ni preko svoga Sabora, ni preko svog Sinoda, a ovakvu odluku nijesu donijeli ni crnogorska skupština, ni crnogorski kralj i vlada. Iz toga slijedi da je na određeni način likvidirana, tim prije što su se za „ujedinjenje” izjasnile Srpska mitropolija, Karlovačka mitropolija, Bukovinsko-dalmatinska mitropolija i Carigradska patrijaršija, pod čijom su jurisdikcijom bile eparhije u Bosni i Hercegovini, Makedoniji, Kosovu i Metohiji i Sandžaku.

Mitropolit ukinute Crnogorske pravoslavne crkve Mitrofan Ban umro je 17/30. septembra 1920. Svojim činjenjem i trpljenjem doprinio je da se poništi crkva na čijem je čelu bio više decenija. U nekrologu koji je pisao urednik Beogradskog glasnika, pored ostalog, navodi se: „Arhijereji Ujedinjene srpske pravoslavne crkve počastvovali su mitropolita Crne Gore, brda i primorja izborom za prvog predsjednika Središnjeg sabora, čime je izrazito odana čast i priznanje Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi.”

Akademik Vladimir Dedijer govoreći o podizanju Aleksandrove kapele na Lovćenu 1925. kaže: „Aleksandrova kapelica na Lovćenu je očišćenje uništenja državnosti Crne Gore poslije 1918. godine. ...Crna Gora je 1918. silom utjerana u novu državu i obespravljena. Aleksandrova kapelica na Lovćenu je ujedno i simbol uništenja Crnogorsko-primorske mitropolije.”

Pri sagledavanju okolnosti nekadašnjih i današnjih valjalo bi znati da je na Glavarskoj skupštini održanoj 24. III / 5. IV 1868. na Cetinju donijeta odluka da se sva crkvena imovina preda na upravu poglavaru Pravoslavne crkve, kome se povjerava da vodi brigu o njoj, ali bez prava da u ime crkve kupuje, prodaje ili poklanja bilo kakva pokretna ili nepokretna dobra i da o svim transakcijama crkvene imovine može odlučivati uz odobrenje državne vlasti.

Polazeći od aktuelnog stanja, konstatujemo: Crnogorska pravoslavna crkva je živa crkva i mora dobiti mjesto koje joj pripada po kanonskim i državnim zakonima. Uostalom, u članu 11. *Ustava Crne Gore* zapisano je: „Država materijalno pomaže vjeroispovijesti.” Stoga se očekuje da Crnogorska pravoslavna crkva zatraži od crnogorske vlade da poštuje *Ustav* i da se Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi vrati ono što joj pripada — oko 650 manastira i crkava koje su Ukazom kralja Aleksandra od 19. juna 1920. godine došli u posjed Srpske pravoslavne crkve. Takav odnos Srpske pravoslavne crkve prema sakralnim objektima pravoslavne crkve u Crnoj Gori danas je faktički, a nije pravni.

*

Crna Gora kao multietničko društvo ne može se ni razumjeti ni graditi po stereotipu dva, odnosno tri, nepomirljiva svijeta, kao suživot gluvonijemih, ne u istorijskom monologu nego u dijalogu. Iako prošlost treba poštovati, sazdanje budućnosti treba graditi u stvarnom životu. U temelje društva u Crnoj Gori nije dovoljno ugraditi samo razumijevanje, povjerenje, već i ljubav.

U procesu svoje nacionalne i kulturne identifikacije od Srba, Hrvata, Albanaca, Muslimana i Bošnjaka u Crnoj Gori očekuje se da u oblikovanju svoga etničkog bića i formulisanju nacionalnih i kulturnih ciljeva definišu i svoj status, svoj odnos prema Crnoj Gori i crnogorskom društvu.

Može li Crna Gora biti multietnička država i multikulturno društvo ako nije kolijevka, djedovina, domovina i matica autohtonim Srbima, Muslimanima, Bošnjacima, Hrvatima, Albancima i drugima, već samo Crnogorcima?

Svi građani Crne Gore imaju pravo da se osjećaju i izjašnjavaju kako hoće, ali bi i po njih i po Crnu Goru bilo štetno da se na prostoru

države Crne Gore odriču istorijskog nasljeđa i svojega crnogorskog porijekla i pripadnosti.

Crna Gora postala je zajednička kuća svih njenih nacionalnih i kulturnih entiteta koju oni svi grade, dograđuju i podižu. U njoj niko nije podstanar. Vrijeme opasnih avantura i zabluda je, nadajmo se, potrošeno. Crnogorci ne potiru ničiji identitet. Oni dobro razumiju što to znači, pošto se grčevito bore za očuvanje i svoga imena i svoga crnogorskog identiteta. Crnogorci nemaju ni drugu domovinu, ni drugu matičnu državu.

Opasnost za crnogorsko društvo biće i jesu velikodržavne težnje i velikonacionalni koncepti: srpski, hrvatski, bošnjački, albanski...

Crna Gora kao demokratsko društvo pruža jednake šanse svima da izgrađuju i sebe i državnu zajednicu u kojoj žive.

To podrazumijeva dijalog, a ne intelektualne busije.

Međusobno se razumjeti i živjeti u razlikama, jedinstveno i zajedno. To je veliki zadatak naše istorije, države, društva, ove Akademije.

Predavanje održano na naučnoj tribini CANU 4. jula 2019.

Đorđe BOROZAN

STATE AND CHURCH IN THE HISTORY OF MONTENEGRO

Summary

Montenegro as democratic society gives equal opportunities to all its citizens to shape themselves as well as the state community in which they live. The issue of the state and the church in Montenegro has been actual ever since the First World War and it's getting attention also today. Namely, due to illegitimate and ilegal decisions of the Podgorica Assembly in 1918 Montenegro joined the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians and, thus was erased as a state from the political and geographical map of Europe. Subsequently a procedure was conducted of unlawful and non-canonic suspension of the autocephalous Montenegrin orthodox church. These decisions were reached contrarily to the norms of the Constitution of Montenegro of 1905, in which the church was defined as autocephalous by article 40. In the contemporary Montenegro, the state issue is completely regulated, whereas the question of the independence of the church is in the process of resolving.

Key Words: state, church, political, spiritual, dynastic, Montenegro, Balkan, religious matters, Catholic, Orthodox, Islamic, state's, cultural issues